

Anna SŁOWIKOWSKA, *Uczestnictwo wiernych świeckich w liturgii Kościoła łacińskiego. Studium kanoniczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2014, ss. 271.

Autorka we *Wstępie* podaje uzasadnienie i celowość podjęcia tematyki czynnego, świadomego i owocnego uczestnictwa wiernych świeckich w liturgii Kościoła katolickiego obrządku rzymskiego. Omawiana w pracy materia stanowi całościowy wykład norm prawa kanonicznego odnośnie do uczestnictwa wiernych świeckich, które zawarte są w KPK z 1983 r. i innych posoborowych aktach prawa kanonicznego. Kodeks z 1983 r. i inne akty normatywne wydane po Kodeksie stanowią realizację postulatów Soboru Watykańskiego II w kwestii dopuszczenia wiernych świeckich do większego udziału w misteriach liturgicznych. Do nich zalicza misteria zwyczajne, jak: sakramenty i pozostałe akty kultu Bożego, oraz misteria szczególne, jak wykonywanie posług lektora i akolity czy szafarzy wyświęconych (zob. s. 5-11). Wykaz obszernej bibliografii (s. 223-283) dowodzi, że dzieło opiera się na wielu różnorodnych źródłach i na obszernej literaturze. Źródła prawa zostały podzielone na pięć kategorii: 1) dokumenty soborów powszechnych, 2) dokumenty papieży (bulle, konstytucje apostolskie, kodeksy, encykliki, adhortacje apostolskie, *motu propria*, listy i przemówienia), 3) dokumenty dykasterii Kurii Rzymskiej, 4) księgi liturgiczne, 5) źródła prawa partykularnego (w tym: dokumenty Konferencji Episkopatu Polski, biskupów diecezjalnych, synodów diecezjalnych i komisji diecezjalnych). Źródła zostały dobrze zebrane i należyście wykorzystane zarówno w treści pracy, jak i w licznych przypisach. Ponadto obszerna literatura wybitnych autorów polskich i autorytetów obcojęzycznych w tej dziedzinie dała Autorce dobre podstawy do podjęcia i doskonałego opracowania monograficznego studium z dziedziny prawa kanonicznego z uwzględnieniem praw liturgicznych, niezbędnych do realizacji celów badawczych.

Na treść pracy poza *Wstępem* składają się trzy rozdziały merytoryczne, *Zakończenie*, *Wykaz skrótów*, *Źródła* i *Literatura*.

W rozdziale I, zatytułowanym *Teologiczne i prawne podstawy uczestnictwa wiernych świeckich w Liturgii* (s. 13-73), Autorka omawia podstawy teologiczne i normy prawa kanonicznego dotyczące uczestnictwa wiernych świeckich w liturgii Kościoła katolickiego. Najważniejsze znaczenie ma chrzest jako brama sakramentów, który spr-

wia, że wierni świeccy stają się uczestnikami królewskiego kapłaństwa i otrzymują uczestnictwo w misji prorockiej, kapłańskiej i królewskiej Chrystusa. Chrystus wiąże ochrzczonego węzłem sakramentalnym z Kościołem do tego stopnia, że otrzymuje on podmiotowość prawną z prawami i obowiązkami.

Dalej Autorka przedstawia teologiczne modele Kościoła. Na podstawie postanowień soborowych, które znalazły swe odzwierciedlenie w II księdze KPK – *O Ludzie Bożym*, opisuje modele Kościoła w ujęciu teologicznym: jako Ludu Bożego, jako *communio* (wspólnota hierarchicznie uporządkowana) i jako *Misticum Corpus Christi* (wierni wyświęceni i wierni świeccy). Ukazuje wiernym świeckim ich rolę w tejszej wspólnocie, jaką stanowi Kościół.

Po uwagach kanonicznych Anna Słowikowska omawia w zarysie pojęcia i cele liturgii. Liturgia, będąc świętą wymianą (*commercium divinum*), została określona pierwszy raz w nowoczesny sposób w encyklice Piusa XII *Mediator Dei et hominum* z 20 XI 1947 r. W sensie ścisłym liturgia według encykliki jest czcżą publiczną Chrystusa, Głowy Kościoła, wobec Ojca Niebieskiego, i w sensie szerszym – kultem publicznym Mistycznego Ciała, a więc Głowy i członków Kościoła. Tę naukę następnie rozwinął papież Jan Paweł II w KPK z 1983 r. (kan. 834 § 1) i w KKK (nr 1071). Według postanowień tegoż kanonu, podmiotem liturgii jest przede wszystkim Jezus Chrystus jako Głowa, zaś drugorzędnie – zgromadzenie liturgiczne. Natomiast kan. 837 § 2 podkreśla wspólnotowe sprawowanie liturgii, a jej celami są: uświęcenie człowieka i uwielbienie Boga. Ponadto zapoznano czytelnika z rodzajami kultu Bożego, publicznym oraz prywatnym. Pojęcia te, aczkolwiek znane w literaturze specjalistycznej, to w kontekście uczestnictwa wiernych świeckich w liturgii należy uznać za potrzebne i pożyteczne.

Dalej Autorka opisała pojęcia i źródła przepisów prawa liturgicznego oraz pojęcia i wymogi uczestnictwa w liturgii. Po analizie kilku definicji prawa liturgicznego opowiada się za umieszczeniem określenia zespołu norm prawa liturgicznego w zakresie prawa kanonicznego. Mimo wielu prób wyodrębnienia przepisów prawa liturgicznego z zakresu prawa kanonicznego, Autorka, zdaniem recenzenta, słusznie nie próbuje wydzielać prawa liturgicznego jako odrębnej dyscypliny. Wszystkie źródła omawia w świetle norm prawa kanonicznego. Ważne jest również wyliczenie wielu aktów normatywnych różnego szczebla norm i ksiąg liturgicznych oraz omówienie prawa zwyczajowego. Jest ono ważne z uwagi na racje kulturowe różnych narodów i grup etnicznych spotykanych zwłaszcza w krajach misyjnych (s. 40-61). Zostały tu także zaprezentowane pojęcia i wymogi uczestnictwa w liturgii. Według przyjętej definicji, Autorka „uczestnictwo” rozumie jako „branie w czymś udziału” (s. 63). Ukazuje ewolucję prawa kanonicznego w odniesieniu do rozumienia „uczestnictwa”. Stare prawo przewidywało jedynie, że wierni mają „wysłuchać Mszy św.”, czyli ich uczestnictwo było bierne. Autorka wyjaśnia, jak dzięki reformie soborowej liturgii i zawartej w przepisach KPK z 1983 r. można dobrze wyjaśnić, na czym polega „uczestnictwo aktywne” (*participatio actiosa*), mianowicie jest takim, jeśli jest pełne, świadome,

owocne i pobożne. Takie właśnie uczestnictwo aktywne stanowi istotę wypełniania uświęcającego zadania Kościoła. Rozdział wstępny Autorka kończy skondensowanymi, jasnymi wnioskami.

Podobnie jak w rozdziale I, w rozdziale II, pt. *Zwyczajne sposoby uczestnictwa wiernych świeckich w liturgii* (s. 75-176), materia została uporządkowana według KPK z 1983 r. Najpierw Autorka omawia uczestnictwo wiernych świeckich w sprawowaniu sakramentów (kan. 840-1165), a następnie wykonywaniu pozostałych aktów kultu Bożego (kan. 1166-1204). Chodzi tu o partycypację wiernych w konkretnych czynnościach liturgicznych, czy to w charakterze podmiotu udzielanego sakramentu, czy osoby mu towarzyszącej, czy jako uczestnika liturgii. Autorka przyjęła słuszną dla jej badań metodę: od ogółu do szczegółów. Prezentując kwestię uczestnictwa wiernych świeckich w sprawowaniu sakramentów, najpierw podała definicję sakramentów w ogólności, potem uczestnictwo duchownych i świeckich w następujących sakramentach: a) wtajemniczenia chrześcijańskiego (chrzest, bierzmowanie, Najświętsza Eucharystia, liturgia wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych), b) uzdrowienia (pokuta i pojednanie), c) w służbie komunii (święcenia, małżeństwo). Taki podział sakramentów, czyli ich kwalifikacja od strony teologicznej, jest na ogół przyjmowany w najnowszej literaturze teologicznej i kanonicznej.

Wywód Anny Słowikowskiej oparty został nie tylko na przepisach KPK, ale także innych dokumentach dotyczących doktryny Kościoła, jak np. KKK. Wszystkie sakramenty zostały omówione w aspekcie celu pracy, czyli ukazania aktywnego w nich uczestnictwa wiernych świeckich. Mamy tu do czynienia z rzetelnym i możliwie wszechstronnym omówieniem podmiotów korzystających z sakramentów, wymogów do ważności i godziwości udzielających oraz przyjmujących te znaki łaski, a także wszystkich okoliczności towarzyszących, łącznie z rytmem przepisany w księgach liturgicznych (s. 75-146).

Jeśli chodzi o pozostałe akty kultu Bożego, to Autorka najpierw sporo miejsca poświęciła omówieniu sakramentaliów, czyli znaków (*signa sacra*) przygotowujących ludzi do przyjęcia właściwego skutku sakramentu. Ma tu na myśli duchownych i świeckich. Wśród sakramentaliów zostały wymienione konsekracje i poświęcenia, błogosławieństwa i ich rodzaje, egzorcyzmy, w tym podmiot egzorcyzmu, uczestnicy liturgii i jego przebieg. Szczególnie dla wiernych świeckich ważne jest omówienie przepisów dotyczących Liturgii Godzin i pogrzebu kościelnego. Z kolei Autorka nieco skrótowo, ale wystarczająco przedstawiła przepisy dotyczące kultu świętych (Najświętszej Marii Panny jako Królowej Wszystkich Świętych oraz osób kanonizowanych czy beatyfikowanych), kultu obrazów i relikwii, ślubów i przysięgi. Rozdział kończy się wnioskami i postulatami *de lege ferenda*. Słowikowska stawia chyba słuszny postulat, aby małżonkowie mogli uzyskiwać w czasie jubileuszu ich małżeństwa odpust zupełny.

W III rozdziale, pt. *Szczególne sposoby uczestnictwa wiernych świeckich w liturgii* (s. 167-214), Autorka omawia wszystkie możliwe sposoby zaangażowania wiernych świeckich w sprawowanie liturgii – przez czynne uczestnictwo w służbie liturgicznej.

Jak poprzednio, także i tutaj na początku czyni uwagi terminologiczne (wyjaśnia pojęcia). Tym razem chodzi o te wynikające z tekstu kan. 230, zamieszczonego w księdze II *Lud Boży*. Na określenie sposobów czynnego zaangażowania wiernych świeckich w sprawowaniu liturgii w tym kanonie używa się trzech podstawowych terminów: „posługa” (*ministerium*), „urząd” (*officium*) i „zadanie” (*munus*). Mogą one budzić w praktyce wiele trudności w ich rozumieniu. Wprawdzie papież Paweł VI inspirowany postanowieniami Soboru Watykańskiego II, już w 1972 r. dopuścił świeckich do posług lektora i akolity, to jednak dopiero Jan Paweł II w *Allocutio Partecipazione dei fedeli* z 1994 r. podkreślił wyraźnie, że pojęcia: „posługa”, „urząd”, „funkcja” odnosi się nie tylko do tych, którzy posiadają władzę święceń, ale i do tych, którzy na mocy kapłaństwa wspólnego sprawują je jako wierni świeccy. Jednakże papież już wcześniej przestrzegał przed bezkrytycznym szafowaniem tymi wyrażeniami i dlatego zostały one tak precyzyjnie określone w kan. 230 KPK z 1983 r.

Po tych wstępnych uwagach Autorka omówiła najpierw uczestnictwo świeckich poprzez wykonywanie *posług* lektora i akolity, wyjaśniając, na czym polega ich powierzenie, wykonywanie i zadania. Następnie objaśniła uczestnictwo w liturgii wiernych świeckich poprzez wykonywanie *zadań*, by przejść do ukazania tegoż uczestnictwa w wykonywaniu *obowiązków*, gdy wynikają one z braku świętych szafarzy. Chodzi tu o nadzwyczajnych szafarzy komunii św. i udzielających chrztu jako katechiści, wierni świeccy, wszyscy ludzie mający taką intencję, a także o kwalifikowanych świadków sakramentu małżeństwa i o świeckiego jako przewodniczącego zgromadzenia liturgicznego.

Wartość tych kanonicznych wywodów jest na tyle ważna, że przepisy prawa kanonicznego są gwarantem wyeliminowania pewnych nadużyć w tym przedmiocie, na co Stolica Apostolska zwracała często uwagę. Mogą bowiem zachodzić sytuacje niebezpiecznego zacierania różnicy między kapłaństwem wspólnym a hierarchicznym. Takie tendencje mogą w konsekwencji przyczynić się do zatracania tożsamości kapłańskiej przez duchownych. Normy prawa kanonicznego omówione przez Autorkę przypominają o charakterze zastępczym, nadzwyczajnym i tymczasowym funkcji wiernych świeckich. Autorka ten aspekt pracy wyraźnie i niejednokrotnie akcentuje. Świadczy to o krytycznym podejściu, ale opartym na dobrej analizie norm prawnych. Tę zaletę należy uznać za jeden z głównych walorów naukowych i praktycznych pracy. Jednak można życzyć sobie, aby ta monografia przy ewentualnym drugim wydaniu została zaopatrzona w indeks rzeczowy, co niezmiernie ułatwiłoby korzystanie z jego treści.

Książka dr Anny Słowikowskiej *Uczestnictwo wiernych świeckich w liturgii Kościoła łacińskiego. Studium kanoniczne* jest cennym opracowaniem z punktu widzenia prawa kanonicznego, ukazującym zakres uczestnictwa wiernych świeckich w liturgii Kościoła katolickiego. Problem ten został ujęty w świetle prawa liturgicznego i szerokiego kontekstu doktrynalnego. Dlatego publikację tę można uznać za użyteczną nie tylko dla gremiów stanowiących prawo czy dla duszpasterzy i liturgistów zajmujących się profesjonalnie nauczaniem liturgiki w uczelniach wyższych na poziomie die-

cezjalnym, jak seminaria duchowne, czy też na poziomie ponaddiecezjalnym, jak wydziały teologii na uniwersytetach i innych wyższych uczelniach. Monografia bowiem posiada tę unikalną wartość, że omawia możliwości i sposoby zaangażowania wiernych świeckich w sprawowaniu liturgii przez czynne uczestnictwo w służbie liturgicznej z punktu widzenia przepisów prawa kanonicznego, a w szczególności KPK i innych przepisów niższej rangi, co stanowi gwarant ich poprawności. Warto jej lekturę zalecić osobom świeckim należącym do Kościoła katolickiego i pragnącym swego bardziej czynnego zaangażowania się w jego życie. Czytelnika obeznanego w problematyce tego działu przepisów zawartych w księgach *Lud Boży* i *Zadanie uświęcające Kościoła*, z pewnością zadziwia dociekliwość badawcza, dobra analiza norm oraz wnikliwe wyciąganie wniosków przez osobę świecką, która odbyła studia z prawa kanonicznego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL. Świadczy to dobrze nie tylko o Autorce, ale także przynosi chlubę Uczelni.

Ks. prof. dr hab. Henryk Misztal